

Rozdział II. Odpowiedzialność odszkodowawcza w prawie pracy

§ 1. Uwagi ogólne dotyczące odpowiedzialności

Problematyka odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy powinna zostać poprzedzona uwagami ogólnymi pozwalającymi na osadzenie analizowanego pojęcia w systemie norm społecznych i prawnych. Jest dla każdego rzeczą oczywistą, że pojęcie „odpowiedzialność odszkodowawcza” jest rodzajem szerszego pojęcia „odpowiedzialność”, które tak w języku potocznym, jak i w języku prawnym, ma charakter wieloznaczny.

Według Słownika języka polskiego PWN, pojęcie to oznacza: po pierwsze, „obowiązek moralny lub prawny odpowiadania za swoje lub czyjeś czyny i ponoszenia za nie konsekwencji”, albo po drugie, „przyjęcie na siebie powinności (obowiązku) zadbania o kogoś lub o coś”¹.

Także w języku prawnym omawiane pojęcie jest różnorodnie określane, mimo że prezentowane w literaturze definicje zawierają wiele elementów wspólnych. I tak odpowiedzialność prawną charakteryzuje się najczęściej jako zasadę „ponoszenia przez podmiot prawa ujemnych konsekwencji za zdarzenia lub stany rzeczy, które podlegają ujemnej kwalifikacji prawnej i są przypisywane określönemu podmiotowi w porządku prawnym”². W pewnym uszczegółowieniu rozumie się ją także jako „obowiązek ponoszenia przez podmiot przewidzianych prawem ujemnych następstw faktów prawnych podlegających negatywnej kwalifikacji normatywnej i przypisywanych prawnie określönemu podmiotowi w porządku prawnym”³. Mieszczą się w niej zatem wszelkie przy-

---

¹ M. Szymczak (red.), Słownik języka polskiego PWN, t. 2 (L–P), Warszawa 1979, s. 469.

² W. Lang, Struktura odpowiedzialności prawnej, ZNUMK 1968, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Nr 31, Prawo VIII, s. 12; por. także T. Dybowski, w: System Prawa Cywilnego, t. III, cz. 1, Wrocław 1981, s. 166; K. Zagrobelny, O okolicznościach kształtujących odszkodowawczą odpowiedzialność dłużnika, w: P. Machnikowski (red.), Odpowiedzialność w prawie cywilnym, Wrocław 2006, s. 273.

³ T. Siemiątkowski, w: A. Szajkowski (red.), System Prawa Prywatnego, t. 16, s. 348.

padki stosowania przewidzianej przez prawo sankcji w związku z negatywną oceną zachowania jakiegoś podmiotu⁴. Dlatego ogólnie ujmując odpowiedzialność prawna związana jest z istnieniem norm sankcjonujących, które wiążą się z obowiązkiem ponoszenia ujemnych następstw nieprzestrzegania przewidzianych przez normy prawne nakazanych lub oczekiwanych zachowań. Ujęcie takie wynika z faktu, że sankcja rozumiana jest powszechnie jako wymierzenie podmiotowi naruszającemu określone wzorce postępowania przewidzianych w normach prawnych dolegliwości⁵.

Dalsze skomplikowanie prawnego pojęcia „odpowiedzialność” wynika z faktu, że występuje ono w poszczególnych gałęziach prawa, obejmujących normy realizujące różne, niekiedy odmienne cele. W konsekwencji takiego ujęcia wyróżnia się w prawie publicznym odpowiedzialność konstytucyjną⁶, karną⁷ i administracyjną⁸, a w prawie prywatnym cywilną⁹ oraz pracowniczą¹⁰, mimo że miejsce regulacji nie może stanowić jedynego kryterium wyróżniającego. Zaznaczyć także należy, że odpowiedzialność w prawie publicznym, w szczególności karnym i administracyjnym związana jest ze stosowaniem środków przymusu, właściwych władztwu publicznemu, a w prawie prywatnym, w szczególności cywilnym, pracy czy handlowym, stosowanie środków

---

⁴ Tak P. Machnikowski, w: E. Łętowska (red.), System Prawa Prywatnego, t. 5, s. 171.

⁵ Por. Z. Kubot, Odpowiedzialność dyrektora przedsiębiorstwa państwowego, AUWr 1995, Prawo, Nr CCXLVI, s. 21, a także T. Stawicki, P. Winczorek, Wstęp do prawoznawstwa, Warszawa 2002, s. 82.

⁶ W. Odrowąż-Sypniewski, Odpowiedzialność konstytucyjna członków organów kolejalnych, w: M. Królikowski, W. Odrowąż-Sypniewski (red.), Postępowanie przed Komisją Odpowiedzialności Konstytucyjnej. Zagadnienia systemowe, Warszawa 2007, s. 43 i n.

⁷ Zob. np. Z. Cwiakalski, Znamiona normatywne w kodeksie karnym, w: Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały, Kraków 1994, s. 21 i n.; S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2008, s. 23; G. Rejman, Pojęcie odpowiedzialności, w: A. Turska (red.), Refleksje o prawie, państwie i społeczeństwie, Warszawa 2005, s. 74 i n.; E. Bieńkowska, Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia w prawie karnym (kontrowersje i wątpliwości), PiP 2012, Nr 8, s. 50 i n.; M. Królikowski, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Kodeks karny. Część ogólna, t. I. Komentarz do art. 1–31, Warszawa 2015, komentarz do art. 1 KK.

⁸ Zob. M. Wincenciak, Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania, Warszawa 2008, s. 88 i n. oraz wskazana tam literatura.

⁹ Por. M. Kaliński, Szkoda na mieniu i jej naprawienie, Warszawa 2014, s. 3 i n.; Z. Banaszczyk, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej, Warszawa 2015, s. 1 i n.

¹⁰ Por. np. M. Piekarski, Pracownicza odpowiedzialność odszkodowawcza, Warszawa 1976; B. Cudowski, Sankcje odpowiedzialności pracowniczej, w: Z. Góral (red.), Z zagadnień współczesnego prawa pracy, Księga jubileuszowa Profesora Henryka Lewandowskiego, Warszawa 2009; E. Staszewska, Odpowiedzialność pracownicza, Warszawa 2013, s. 15 i n.

przymusu ma charakter wyjątkowy i występuje tylko wówczas, gdy osoba ponosząca odpowiedzialność uchyliła się od dobrowolnego wykonania nałożonego obowiązku.

§ 2. Odpowiedzialność cywilna, w tym odpowiedzialność odszkodowawcza

Już powyższe uwagi wskazują, że w ramach pojęcia „odpowiedzialność prawna” mieści się odpowiedzialność cywilna, dla której wskazuje stosowanie sankcji i czynienie dolegliwości nie jest celem, ale co najwyżej jej ubocznym refleksem, co podkreśla się w nauce prawa cywilnego, np. w odniesieniu do funkcji odpowiedzialności odszkodowawczej¹¹. Zaprezentowana definicja odpowiedzialności prawnej obejmuje przypadki ponoszenia odpowiedzialności tak za czyn własny, jak i cudzy, albowiem nie zawsze ujemne konsekwencje ponoszą osoby, będące bezpośrednimi sprawcami czynu. W prawie prywatnym można znaleźć wiele przykładów, w których odpowiedzialność danego podmiotu wiązana jest z czynami cudzymi lub nawet zdarzeniami niezależnymi od woli ludzkiej, stąd nie może być ona ograniczona do odpowiedzialności sprawczej.

W doktrynie prawa prezentowane są rozbieżne stanowiska co do rozumienia pojęcia odpowiedzialności cywilnej.

Po pierwsze, z zastrzeżeniem uwag zawartych w punkcie poprzedzającym, rozumie się przez nią zobowiązanie określonego podmiotu zagrożone sankcją cywilną¹². W takim ujęciu, w zależności od postaci (rodzaju) sankcji cywilnoprawnej, odpowiedzialność obejmuje odpowiedzialność odszkodowawczą, odpowiednie ukształtowanie (przekształcenie, rozwiązanie) stosunku prawnego, sankcję nieważności, przymusowe wykonanie zobowiązania, inne sankcje związane głównie z osobą człowieka jak np. nakaz złożenia odpowiednich oświadczeń niebędących oświadczeniami woli¹³.

---

¹¹ Por. W. Warkalło, *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1972, s. 41 i n.; W. Czachórski, *Zasady i funkcje odpowiedzialności odszkodowawczej według kodeksu cywilnego – ich ewolucja*, w: Z. Radwański (red.), *Studia z prawa zobowiązań*. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Alfredowi Ohanowiczowi, Warszawa–Poznań 1979, s. 62. Zob. również Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania*, s. 19–21.

¹² A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 209.

¹³ Tamże, s. 212–213.

Po drugie, przez pojęcie odpowiedzialności rozumie się „wszelkie skutki prawne niewykonania zobowiązania, niespełnienia świadczenia lub niewykonania konkretnego działania, do podjęcia którego zobowiązana była jedna z stron, niezależnie od tego, czy w charakterze dłużnika, czy w charakterze wierzyciela”¹⁴. Pojęcie odpowiedzialności widzianej z perspektywy skutków wynikających ze wskazanych powyżej zachowań obejmuje: dochodzenie przymusowego spełnienia świadczenia, skutki niespełnienia świadczenia (w tym uprawnienie do powstrzymania się ze spełnieniem świadczenia wzajemnego oraz uprawnienie do odstąpienia od umowy wzajemnej), skutki nienależytego spełnienia świadczenia oraz nienależytego wykonania zobowiązania, wykonanie zastępcze zobowiązania, odpowiedzialność odszkodowawczą, odpowiedzialność z tytułu kar umownych, odpowiedzialność za niespełnienie lub nienależyte spełnienie świadczenia wskutek okoliczności dotyczących wierzyciela¹⁵.

Po trzecie, przez pojęcie odpowiedzialności rozumie się możliwość zastosowania przymusu państwowego wobec braku samodzielnej realizacji przez dłużnika ciężącego na nim obowiązku należnego zachowania się (świadczenia)¹⁶. Należy przyjąć, że koncepcja ta najpełniej odpowiada istocie odpowiedzialności cywilnej, jako prawnego instrumentu ochrony interesów podmiotu, którego prawnie doniosłe dobra zostały naruszone, przez zagwarantowanie mu realizacji powinnego świadczenia dłużnika obowiązanego do usunięcia skutków owego naruszenia¹⁷.

Ostatecznie stwierdzić należy, że pojęcie „odpowiedzialność cywilna” obejmuje swym zakresem wszelkie sytuacje, w których istnieje zagwarantowany przymusem państwowym obowiązek spełnienia ciężącego na dłużniku świadczenia wobec podmiotu, którego prawnie chronione dobra zostały naruszone.

---

¹⁴ A. Klein, Wykonanie umowy i odpowiedzialność, w: L. Bar (red.), Instytucje prawne w gospodarce narodowej, Warszawa 1981, s. 282 i n. Zbliżone stanowisko zajmuje E. Łętowska, w: E. Łętowska (red.), System Prawa Prywatnego, t. 5, s. 19, która przez pojęcie odpowiedzialności rozumie wszelkie negatywne konsekwencje prawne wobec dłużnika wynikające z uchybienia przez niego swej powinności (wykonania zobowiązania, spełnienia świadczenia, zrealizowania długu).

¹⁵ A. Klein, Wykonanie umowy, s. 282 i n.

¹⁶ Por. np. E. Skowrońska, Odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe, Warszawa 1984, s. 13; P. Machnikowski, w: E. Łętowska (red.), System Prawa Prywatnego, t. 5, s. 171; Z. Banaszczyk, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej, Warszawa 2015, s. 6.

¹⁷ Tak Z. Banaszczyk, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej, s. 7–8.

Jest to więc zasadniczo kategoria prawa obligacyjnego¹⁸. W tak ujętym pojęciu odpowiedzialności cywilnej mieszczą się nie tylko przypadki odpowiedzialności odszkodowawczej, ale także, niezwiązane z obowiązkiem naprawienia szkody, przypadki odpowiedzialności z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania oraz odpowiedzialności wynikającej z naruszenia praw podmiotowych bezwzględnych.

W doktrynie podkreśla się jednak, że odpowiedzialność cywilnoprawna nie może być definiowana wyłącznie przez proste odniesienie jej do miejsca regulacji. Wielokrotnie więc przypadki odpowiedzialności cywilnoprawnej – w tym przede wszystkim odpowiedzialności odszkodowawczej, choć nie tylko, będą wynikały z norm umieszczonych w aktach normatywnych zaliczanych do innych gałęzi prawa, w tym także prawa publicznego. Warto jednak zauważyć, że wszelkie przypadki cywilnej odpowiedzialności, choćby przepisy ją regulujące zawarte były w innych niż prywatnoprawne aktach normatywnych, wykazują właściwą dla prawa cywilnego tendencję, wyrażającą się w tym, iż prawo to nie jest nastawione na regulowanie odpowiedzialności w znaczeniu wymierzenia sprawcy określonej dolegliwości, ale, co do zasady, polega na „wspieraniu poprawności kształtowania się stosunków cywilnoprawnych¹⁹, przede wszystkim poprzez przywrócenie naruszonego stanu prawnego”²⁰.

Z punktu widzenia tematyki niniejszej publikacji, należy zwrócić uwagę na to, że niektóre przypadki naruszenia pracowniczych praw podmiotowych bezwzględnych uruchamiają objęte odpowiedzialnością (nie tylko naruszciciela), zbiegające się ze sobą, różnego rodzaju roszczenia uprawnionego. I tak np. naruszenie dóbr osobistych, a zwłaszcza godności pracownika, na skutek działań przybierających postać mobbingu uruchamia jego roszczenie o zaniechanie naruszeń (art. 94³ § 1 i 2 KP i art. 24 KC w zw. z art. 300 KP), a także roszczenie o zadośćuczynienie (art. 94³ § 3 KP) oraz naprawienie szkody majątkowej (art. 94³ § 4 KP).

W znaczeniu ogólnym, przyjmowanym w całym obszarze prawa prywatnego, odpowiedzialność odszkodowawcza jest rodzajem odpowiedzialności cywilnej, której cechą wspólną, łączącą poszczególne jej postaci i reżimy, jest

---

¹⁸ Tak np. *W. Lang*, *Struktura odpowiedzialności prawnej*, s. 11. Słusznie jednak zauważa *A. Stelmachowski*, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 212–213, że odpowiedzialność odszkodowawcza jest jedną z sankcji obok sankcji nieważności, odpowiedniego ukształtowania stosunku prawnego, przymusowego wykonania zobowiązania, nakazu złożenia odpowiedniego oświadczenia.

¹⁹ Tak *T. Siemiątkowski*, w: *A. Szajkowski* (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 16, s. 354.

²⁰ Por. np. *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, s. 167.

obowiązek naprawienia szkody²¹. Z tego też powodu podstawowe znaczenie dla ustalenia istoty i zakresu analizowanego pojęcia przypisać należy przesłance szkody. Ona bowiem – przy zastosowaniu zasady pełnego odszkodowania – stanowi podstawowy czynnik określający przedmiotowy zakres obowiązku kompensacyjnego (jego rozmiar). Pozostałe przesłanki tej odpowiedzialności, a to zdarzenie, z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy oraz związek przyczynowy, wpływają także na wyznaczenie rozmiaru kompensacji, choć ich rola nie ogranicza się tylko do tego. Zdarzenie, z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy, wskazuje na podstawy tej odpowiedzialności, a wraz ze związkiem przyczynowym wyznaczają ponadto jej zakres podmiotowy.

Z uwagi na fakt, iż odpowiedzialność odszkodowawcza, jako rodzaj odpowiedzialności cywilnej, jest w podstawowym zakresie w taki sam sposób uregulowana w przepisach prawa pracy, jak w przepisach prawa cywilnego, co jest konsekwencją naturalnego historycznego rozwoju prawa pracy, dalsze ogólne uwagi dotyczące odpowiedzialności związanej z kompensacją uszczerbków wyrządzonych przy realizacji obowiązków wynikających ze stosunku pracy zostały zaprezentowane we fragmencie poświęconym odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie pracy.

§ 3. O odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie pracy w ogólności

Mimo że regulacja prawa pracy obejmuje bardzo zróżnicowane stosunki społeczne skoncentrowane wokół procesu pracy i w związku z tym posługuje się różnymi metodami regulacji, to jednak stosunek pracy jest niezależnie od źródła jego powstania stosunkiem o charakterze zobowiązaniowym²². Tym samym i w zakresie regulacji dotyczącej odpowiedzialności odszkodowawczej opiera się on na cywilnoprawnej metodzie regulacji. Dlatego też odpowiedzialność odszkodowawcza w prawie pracy może być analizowana przy zastosowaniu dorobku nauki i orzecznictwa prawa cywilnego. Nie oznacza to jednak, że nie cechuje się ona pewnymi odrębnościami, co prowadzi w konsekwencji do

---

²¹ Por. *M. Kaliński*, w: *A. Olejniczak* (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 6. *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2014, s. 24.

²² Na temat charakteru prawnego stosunku pracy por. np. *J. Piątkowski*, *Prawo stosunku pracy w teorii i praktyce*, Toruń 2006.

uszczerbowienia opisu tej instytucji o rozwiązania charakterystyczne i właściwe normom prawa pracy²³.

Nie wdając się w tym miejscu w szczegółowe rozważania dotyczące odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie pracy, wskazać należy przede wszystkim na to, że została ona odrębnie ukształtowana dla przypadków odpowiedzialności pracownika, opartej wyłącznie na zasadzie winy, i odpowiedzialności pracodawcy. Motywu takiej regulacji upatrywać należy w historycznie ukształtowanej ochronnej funkcji prawa pracy, nakierowanej na ochronę interesów pracownika, jako tradycyjnie słabszej strony stosunku pracy. Konsekwencją takiej regulacji jest też urealnienie mechanizmów odszkodowawczych, polegające na zapewnieniu skutecznej egzekucji.

Ponadto, cechą charakterystyczną regulacji zawartej w Kodeksie pracy są wyraźne odstępstwa od zasady pełnego odszkodowania, wyrażające się w mnogiej ilości rozwiązań szczegółowych, przyjmujących, co do zasady, ustawowy, ryczałtowy sposób określenia należnego odszkodowania, przy jednoczesnym uproszczeniu sposobu jego dochodzenia, w odniesieniu do roszczeń pracowniczych w tym zakresie. W dłuższej perspektywie czasowej stosowania norm odszkodowawczych prawa pracy takie rozwiązanie doprowadziło do odrodzenia się w prawie pracy idei pełnego odszkodowania, czego wyrazem jest w praktyce występowanie z roszczeniami uzupełniającymi poprzez zawarty w art. 300 KP mechanizm odpowiedniego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego. Zjawisko to odnosi się *de lege lata* do odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy.

Istotną odrębnością charakterystyczną dla norm prawa pracy regulujących poszczególne przypadki odpowiedzialności odszkodowawczej jest także to, że poza wyraźnym i podstawowym celem kompensacyjnym, realizują one także i inne cele, powodując potrzebę akcentowania – w różnym zresztą stopniu i nasileniu – pozostałych funkcji odpowiedzialności odszkodowawczej: funkcji represyjnej i prewencyjnej.

Szczególność stosunku pracy wyraża się także w tym, że po jednej jego stronie – po stronie pracodawcy – mogą występować podmioty o różnorodnym charakterze (osoby fizyczne, osoby prawne i inne jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej – art. 3 KP), podczas gdy drugą stroną – pracownikiem – jest zawsze osoba fizyczna. Determinuje to możliwość różnego ukształtowania odpowiedzialności odszkodowawczej stron sto-

---

²³ Szerzej na temat odpowiedzialności w prawie pracy por. np. W. Sanetra, *Odpowiedzialność według prawa pracy. Pojęcie, zakres, dyferencjacja*, Wrocław 1991.

sunku pracy, także przy uwzględnieniu różnorodnych racji społecznych i gospodarczych, a także ogranicza możliwości sądowego moderowania wysokości odszkodowania (np. stosowania art. 440 KC w zw. z art. 300 KP).

Warto również zauważyć, że w praktyce obok pojęcia „pracodawca” funkcjonują pojęcia: „pracodawca wewnętrzny” i „pracodawca pośredni”, a także „pracodawca rzeczywisty”. Nie wdając się w szczegółowe rozważania dotyczące zakresu tych pojęć i odsyłając w tej materii do literatury prawa pracy²⁴, należy jedynie wskazać, że z punktu widzenia problematyki odpowiedzialności odszkodowawczej „(...) za zobowiązania wynikające ze stosunku pracy, zaciągnięte przez pracodawcę wewnętrznego odpowiedzialność ponosić będzie w gruncie rzeczy macierzysta osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna, która może nabywać prawa i zaciągać zobowiązania”²⁵. Pogląd ten należy podzielić przy jednoczesnym założeniu, które zresztą czyni jego autor, że, co do zasady, powinna być to odpowiedzialność całym majątkiem osoby prawnej lub innej jednostki organizacyjnej, bez ograniczenia jej do części, w oparciu o którą prowadzi działalność pracodawca wewnętrzny. Przyjęcie zasady odpowiedzialności ograniczonej jedynie do mienia wyodrębnionego, stwarzałoby jednocześnie możliwość ograniczenia odpowiedzialności podmiotu, w którego strukturze działa tzw. pracodawca wewnętrzny.

Wobec faktu, że Kodeks pracy nie zawiera norm ogólnych definiujących przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej, oczywiście poza zdarzeniem, z którym ustawa łączy tę odpowiedzialność, w zakresie przypisania jej podmiotom stosunków prawa pracy trzeba korzystać z regulacji zawartych w Kodeksie cywilnym²⁶. Powoduje to, że przedstawiona w następnym paragrafie analiza przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie pracy bazuje w dużym zakresie na dorobku cywilistyki polskiej, co zresztą odpowiada

---

²⁴ Por. np. *J. Pietrzykowski*, Pojęcie zakładu pracy według Kodeksu pracy, PiP 1976, Nr 6, s. 94 i n.; *B. Wagner*, W sprawie pracodawcy pośredniego, PiP 1990, Nr 10, s. 90 i n.; *M. Gersdorf*, Jeszcze w sprawie sporu o pojęcie pracodawcy, PiZS 1997, Nr 2, s. 35 i n.; *Z. Hajn*, Pojęcie pracodawcy po nowelizacji Kodeksu pracy, cz. 2, PiZS 1997, Nr 6, s. 21 i n.; *Z. Salwa*, Kodeks pracy. Komentarz. Warszawa–Bydgoszcz 2004, s. 12 i n.; *Ł. Pisarczyk*, Pracodawca wewnętrzny, MoPr 2004, Nr 12, s. 324 i n.; *P. Wąż*, Koncepcja pracodawcy rzeczywistego w świetle art. 3 KP, MoPr 2007, Nr 3; Por. także wyr. SN z 19.5.2016 r., II PK 100/15, Legalis.

²⁵ *Ł. Pisarczyk*, Pracodawca wewnętrzny, MoPr 2004, Nr 12, s. 328; por. także *A. Sobczyk*, Prawo pracy w świetle Konstytucji RP. Wybrane problemy i instytucje prawa pracy a konstytucyjne prawa i wolności człowieka, Warszawa 2013, Rozdział VI, § 4.

²⁶ Por. *S. Driczinski*, Brak regulacji w prawie pracy, jako jedna z przesłanek stosowania przepisów kodeksu cywilnego – kilka refleksji ogólnych, PiZS 2006, Nr 12, s. 11 i n.; *M. Raczkowski*, Kilka uwag o cywilnej odpowiedzialności pracodawcy, PiZS 2009, Nr 4, s. 2.

akceptowanemu przeze mnie, a przyjmowanemu przez znaczną część doktryny prawa pracy, pogładowi o ścisłym genetycznym i normatywnym związku prawa pracy z prawem cywilnym²⁷.

§ 4. Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej

I. Szkoda

Kodeks pracy, jak i inne przepisy prawa pracy, nie zawierają autonomicznych regulacji dotyczących pojęcia „szkody”, a jedynie przepisy limitujące w niektórych przypadkach zakres odpowiedzialności odszkodowawczej. Biorąc pod uwagę ten fakt, należy w ogólnych uwagach odnoszących się do omawianej w pracy problematyki przedstawić rozwiązania przyjęte w tej materii w prawie cywilnym. Zawarte w Kodeksie cywilnym rozwiązania normatywne dotyczące szkody będą jednak w prawie pracy stosowane na podstawie odeśnięcia z art. 300 KP.

Przez pojęcie szkody w ogólnym tego słowa znaczeniu rozumie się – co najmniej od czasu wejścia w życie Kodeksu zobowiązań – prawnie relewantny uszczerbek w dobrach osoby poszkodowanej²⁸. Mimo podnoszonych niekiedy wątpliwości²⁹, pogląd ten można uznać za utrwalony w doktrynie i orzecznictwie³⁰. Przedmiotem tak rozumianego uszczerbku mogą być nie tylko dobra i interesy majątkowe poszkodowanego, ale również dobra niemajątkowe³¹, co odpowiada zakresowo pojęciu szkody *sensu largo*, które uzyskuje przez to charakter nadrzędny³², czemu nie zaprzecza fakt, że niektóre przepisy Kodeksu cywilnego, Kodeksu pracy i innych ustaw wprowadzają rozróżnienie terminologiczne na szkodę jako uszczerbek majątkowy (szkoda *sensu stricto*) i krzywdę

---

²⁷ Por. np. L. Florek, T. Zieliński, Prawo pracy, Warszawa 2004, s. 32.

²⁸ Por. np. R. Longchamps de Bérier, Zobowiązania, s. 239.

²⁹ Por. M. Kaliński, Szkoda na mieniu i jej naprawienie, Warszawa 2015, s. 177 i n. i powołana tam literatura, gdzie wskazuje m.in. że niektóre przepisy posługują się pojęciem szkody dla normatywnego usprawiedliwienia wyłączenia odpowiedzialności odszkodowawczej, np. art. 424, 425 i 426 KC.

³⁰ Por. np. T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), System Prawa Cywilnego, t. III, cz. 1, s. 213 i n.

³¹ T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), System Prawa Cywilnego, t. III, cz. 1, s. 227; M. Kaliński, w: A. Olejniczak (red.), System Prawa Prywatnego, t. 6, s. 96.

³² Tak A. Olejniczak, w: A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. III, Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 2010, s. 87.

jako uszczerbek niemajątkowy³³ (por. np. art. 417², 445 i 448 KC oraz art. 18^{3d} i art. 94³ § 3 KP³⁴).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w kodeksowych rozwiązaniach prawa cywilnego niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania nie mogło prowadzić do odpowiedzialności odszkodowawczej za wyrządzone uszczerbki niemajątkowe. Czy podobne rozwiązanie daje się obronić w świetle przepisów prawa pracy jest kwestią otwartą i zależy od analizy poszczególnych przypadków odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy. Powyższe założenie jest tym bardziej uzasadnione, kiedy zważy się, że współcześnie i w prawie cywilnym wskazuje się na potrzebę dopuszczenia odpowiedzialności odszkodowawczej za uszczerbki niemajątkowe wyrządzone niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania, a orzecznicze przypadki takich rozwiązań nie należą dzisiaj do rzadkości³⁵. Zwolennicy takiego rozwiązania podnoszą także, że z przepisów Kodeksu cywilnego da się wyprowadzić podział na szkodę majątkową i szkodę niemajątkową³⁶, co ułatwia argumentację dotyczącą możliwości kompensowania w ramach odpowiedzialności odszkodo-

---

³³ Tak A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 21; S. Garićki, *Odpowiedzialność cywilna*, s. 382; Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956, s. 3; T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, s. 223; A. Sinkiewicz, *Pojęcie i rodzaje szkody w polskim prawie cywilnym*, Rej. 1998, Nr 2, s. 71–72. Odmienne W. Warkalło, *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, 1972, s. 125; J. Winiarz, *Obowiązek naprawienia szkody*, Warszawa 1970, s. 20; W. Czachórski, *Zobowiązania*, 2007, s. 100.

³⁴ W zakresie dotyczącym prawnej regulacji mobbingu, a w szczególności zadośćuczynienia za doznaną krzywdę por. np. A. Abramowska, M. Nałęcz, *Prawna regulacja mobbingu*, MoPr 2004, Nr 7, s. 180 i n. Natomiast w odniesieniu do dyskryminacji por. np. A. Bolesta, w: K. Walczak (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2017, a także np. wyr. SN z 7.1.2009 r., III PK 43/08, OSNP 2010, Nr 13–14, poz. 160 oraz wyr. SN z 10.7.2014 r., II PK 256/13, Legalis.

³⁵ Por. np. M. Nesterowicz, *Odpowiedzialność kontraktowa i deliktowa (uwagi de lege ferenda i o stosowaniu prawa)*, PiP 1999, Nr 1, s. 22 i n.; *tenże*, *Zadośćuczynienie pieniężne za „zmarnowany urlop” podczas wycieczki turystycznej*, PiP 2002, Nr 10, s. 72 i n. W kwestii odpowiedzialności za zmarnowany urlop zob. też M. Ciemiński, *Naprawienie uszczerbku polegającego na utraceniu przyjemności z podróży*, KPP 2005, Nr 2 oraz J. Luzak, K. Osajda, *Odpowiedzialność za zmarnowany urlop w prawie polskim*, KPP 2005, Nr 2; M. Sajjan, *Naprawienie krzywdy niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu*, w: M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004; J. Rajski, w: J. Rajski (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Warszawa 2011, s. 977 i n., a w prawie pracy por. np. M. Nałęcz, w: W. Muszalski (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2015, uwagi do art. 132 KP, Legalis, a w orzecznictwie wyr. SN z 3.2.2011 r., III PK 32/10, Legalis, dotyczący zadośćuczynienia za dyżur naruszający nieprzerwany odpoczynek.

³⁶ Por. M. Kaliński, w: A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 6, s. 96; *tenże*, *Szkoda na mieniu*, 2008, s. 221–222.

wawczej *ex contractu* uszczerbków niemajątkowych określonych w tym celu mianem szkody niemajątkowej³⁷.

Szkoda majątkowa obejmuje natomiast zarówno szkodę na mieniu, jak i szkodę na osobie³⁸. Szkoda na mieniu obejmuje majątkowe skutki bezpośredniego naruszenia mienia (majątku) poszkodowanego (w prawie pracy „szkoda w mieniu” pracodawcy – art. 114 i n. KP), bez jakiegokolwiek związku z jego osobą³⁹, podczas gdy szkoda na osobie obejmuje majątkowe skutki naruszenia integralności cielesnej poszkodowanego (np. w prawie pracy w doktrynalnych wypowiedziach dotyczących stosowania ustawy wypadkowej⁴⁰), wyrażające się w utracie zdolności do pracy, wydatkach koniecznych na leczenie itp.⁴¹. Przedstawione rozróżnienie oparte jest na kryterium dóbr, na które nakierowane jest zdarzenie szkodzące (mienie poszkodowanego, dobra osobiste por. np. art. 435 KC, a w obszarze prawa pracy regulacje dotyczące odpowiedzialności za wypadki przy pracy).

Zgodnie z treścią art. 361 § 2 KC, kompensowany uszczerbek może wystąpić w dwóch postaciach: straty, którą poniósł poszkodowany w wyniku zdarzenia szkodzącego (*damnum emergens*) oraz niezyskanych przez niego korzyści

---

³⁷ Por. np. *J. Jastrzębski*, Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej, *Pal.* 2005, Nr 3–4, s. 33 i n.; *R. Trzaskowski*, Zadośćuczynienie za krzywdę związaną z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania, *PS* 2006, Nr 5, s. 39; *K. Kosicki*, Kompensacja szkody niemajątkowej, innej niż na osobie, w: *Reżimie kontraktowym w prawie polskim i niemieckim*, w: *J. Jastrzębski* (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, Warszawa 2007, s. 130; *M. Saffjan*, Naprawienie szkody niemajątkowej w ramach odpowiedzialności *ex contractu*, w: *M. Pyziak-Szafnicka* (red.), *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, Kraków 2004, s. 255 i n.

³⁸ Por. na ten temat *M. Kaliński*, *Szkoda na mieniu*, 2014, s. 247–248 i powołana tam literatura.

³⁹ Por. np. *T. Wiśniewski*, w: *G. Bieniek i in.* Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, t. I, Warszawa 2008, s. 83; *K. Zagrobelny*, w: *E. Gniewek* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 578; *M. Kaliński*, *Szkoda na mieniu*, 2014, s. 233–238, który przyjmuje, że szkoda na osobie jest odmianą szkody majątkowej i że następstwa zdarzenia szkodzącego regulowane przez art. 444–449 KC mogą być naprawione jedynie w ramach reżimu deliktowego.

⁴⁰ *I. Jędrasik-Jankowska*, *Ubezpieczenie wypadkowe i chorobowe*, Warszawa 2002, s. 44 i n.; *Z. Salwa*, *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2004, s. 246; *W. Witoszko*, *Odpowiedzialność pracodawcy w razie dochodzenia uzupełniających roszczeń cywilnoprawnych z tytułu wypadków przy pracy lub choroby zawodowej*, *PiZS* 2008, Nr 11, s. 21; *K. Ślebźak*, *Uzupełniająca odpowiedzialność pracodawcy z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych*, *PiZS* 2009, Nr 11, s. 3–4.

⁴¹ Tamże, a także wcześniejsza literatura np. *S. Garlicki*, *Odpowiedzialność cywilna za niebezpieczne wypadki*, Warszawa 1971, s. 382–383; *J. Broł*, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wypadki przy pracy i choroby zawodowe*, Warszawa 1981, s. 13 i n.; *T. Sojka*, *Wypadki przy pracy. Świadczenia wypadkowe i wyrównawcze. Komentarz, przepisy, orzecznictwo Sądu Najwyższego*, Zielona Góra 1994, s. 82 i n.

(*lucrum cessans*). Strata polega na rzeczywistej zmianie stanu majątkowego poszkodowanego i sprowadza się albo do zmniejszenia się jego aktywów, co jest oczywiste i niekwestionowane w doktrynie, albo do zwiększenia pasywów⁴². Utrata korzyści polega na niepowiększeniu się aktywów w majątku poszkodowanego, które pojawiłyby się, gdyby nie zdarzenie szkodzące. Istniejąca tym przypadku hipotetyczność nieuzyskanych korzyści stwarza trudności w ustaleniu rozmiaru tej postaci szkody. Dlatego dla uniknięcia dowolności przy orzekaniu przyjmuje się, że szkoda w tej postaci musi być przez poszkodowanego wykazana z takim prawdopodobieństwem, które w świetle doświadczenia życiowego uzasadnia przyjęcie, iż utrata korzyści rzeczywiście nastąpiła⁴³.

Zgodnie z art. 363 § 1 KC, naprawienie szkody może nastąpić stosownie do wyboru poszkodowanego albo przez przywrócenie stanu poprzedniego (restrytucję naturalną) albo przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej. Jako że przepisy prawa pracy nie wykluczają, ale też nie wskazują na restrytucję naturalną, jako znaczący dla stosunku pracy sposób kompensacji uszczerbków majątkowych, a niepieniężna kompensacja uszczerbków niemajątkowych jest, co do zasady, niemożliwa, to ten sposób naprawienia szkody zostanie w dalszych rozważaniach pominięty, w szczególności dlatego, że praktyka orzecznicza wyraźnie wskazuje, iż każde utrudnienie w przywróceniu stanu poprzedniego prowadzi, zgodnie z art. 363 § 1 zd. 2 KC, do świadczenia w pieniądzu⁴⁴. Co prawda, umiejscowienie art. 363 KC wskazuje, że znajduje on zastosowanie do wszystkich przypadków odpowiedzialności odszkodowawczej, ale w przypadku odpowiedzialności odszkodowawczej *ex contractu* sposób naprawienia szkody może być modyfikowany albo szczególnymi przepisami ustawy, albo postanowieniami umowy⁴⁵. Z redakcji przepisu art. 363 § 1 KC wynika, iż odnosi się on tak do sposobu naprawienia uszczerbków majątkowych, jak i uszczerbków niemajątkowych, to w tym ostatnim przypadku naprawienie

---

⁴² Odnośnie do możliwości kwalifikowania jako strat pasywów por. *F. Błachuta*, w: *Z. Reisch, J. Ignatowicz, J. Pietrzykowski, I. Bielski* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 1972, s. 871; *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, s. 238; *A. Szpunar*, *Odszkodowanie za szkodę majątkową*, s. 36; *Z. Banaszczyk*, w: *K. Pietrzykowski* (red.), *Kodeks cywilny*, 2008, s. 1016–1017; co do kontrowersji na tle uznania pasywów za postać straty por. *M. Kaliński*, *Szkoda na mieniu*, 2014, s. 268 i n.

⁴³ Por. np. *A. Świątkowski*, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2016; wyr. SN z 14.5.1999 r., I PKN 51/99, OSNAPiUS 2000, Nr 15, poz. 574.

⁴⁴ Tak *T. Wiśniewski*, w: *G. Bieniek i in.* *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 1, Warszawa 2008, s. 92 i wskazane tam orzecznictwo.

⁴⁵ Por. *M. Kaliński*, w: *System Prawa Prywatnego*, t. 6, s. 170 i n.; *K. Zagrobelny*, w: *E. Gniewek, P. Machnikowski* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa 2014, s. 649 i n.

szkody następuje zawsze w drodze świadczenia odszkodowania wyrażonego w pieniądzu i przybiera postać zapłaty oznaczonej kwoty lub postać renty⁴⁶.

W myśl art. 363 § 2 KC, ustalenie wysokości odszkodowania wyrażonego w pieniądzu następuje „według cen z daty ustalenia odszkodowania”, co koresponduje z wyrażoną w art. 316 § 1 KPC zasadą uwzględniania przez sąd przy wyrokowaniu stanu rzeczy istniejącego w chwili zamknięcia rozprawy⁴⁷. Jeżeli poszkodowany pracownik żąda odszkodowania pieniężnego za zniszczoną rzecz używaną (np. na podstawie art. 237¹ KP), to sąd powinien odliczyć od ceny rzeczy nowej odpowiednią kwotę odpowiadającą stopniowi zużycia rzeczy, a w przypadku trudności w ustaleniu stopnia zużycia rzeczy, może stosować art. 322 KPC.

Zgodnie z treścią art. 316 § 1 KPC, w celu ustalenia wysokości odszkodowania, sąd powinien uwzględnić tylko uszczerbki istniejące w chwili orzekania. Daje to asumpt do wyróżnienia postaci szkody obecnej i szkody przyszłej. Co do zasady, ustalając wysokość odszkodowania sąd bierze pod uwagę uszczerbki aktualne w dacie orzekania, a odstępstwa od tej zasady mają charakter wyjątkowy⁴⁸ i mogą nastąpić, gdy zgodnie z doświadczeniem życiowym da się ustalić z wystarczającym prawdopodobieństwem, że szkoda stanowić będzie konieczną konsekwencję stanu rzeczy istniejącego w dacie orzekania. Przykładem może być sytuacja, gdy poszkodowany pracownik utracił zdolność zarobkowania i w chwili wyrokowania nie pracuje i nie będzie mógł pracować w przyszłości; wówczas sąd powinien stosownie do treści art. 444 KC zasądzić odpowiednią sumę pieniężną potrzebną na koszty przygotowania do innego zawodu oraz odpowiednią rentę. Poza tymi przypadkami, szkody przyszłe byłyby nierokompensowalne, gdyby nie możliwość ustalenia – stosownie do treści art. 189 KPC – obowiązku odszkodowawczego na przyszłość, w sytuacjach, w których roszczenie odszkodowawcze nie jest jeszcze wymagalne, ale stanie się najpewniej wymagalne w przyszłości. Rozwiązanie to pozwala na uniknięcie skutków upływu czasu i wynikających z tego skutków przedawnienia roszczenia.

Jak wskazano powyżej, przepis art. 361 § 2 KC dotyczy także naprawienia uszczerbków niemajątkowych, jeżeli możliwość taką przewidują przepisy prawa. Według pierwotnej konstrukcji przyjętej w Kodeksie cywilnym, za doświadczenie pieniężne przewidziane było w art. 445 § 1 KC i dotyczyło je-

---

⁴⁶ Por. T. Dybowski, w: System Prawa Cywilnego, t. III, cz. 1, s. 290.

⁴⁷ Por. T. Wiśniewski, w: Komentarz 2008, t. I, s. 95.

⁴⁸ Por. wyr. SA we Wrocławiu z 24.10.2013 r., I ACa 922/13, Legalis.

dy nie naruszenia konkretnych dóbr osobistych związanych z integralnością cielesną, zdrowiem, wolnością i integralnością seksualną człowieka, tj. stanami przewidzianymi w art. 444 § 1 KC (uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia) i art. 445 § 2 KC (pobawienie wolności oraz wolności seksualnej). W chwili obecnej, wobec zmian ustawowych dotyczących m.in. art. 448 KC, obejmuje ono także każdy inny przypadek naruszenia dóbr osobistych. W Kodeksie pracy obowiązek kompensacji uszczerbków niemajątkowych w drodze przyznania stosownego zadośćuczynienia przewiduje wprost przepis art. 94³, ale w przypadku naruszenia innych dóbr pracowniczych, jak np. uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, a także naruszenie godności pracowniczey (w inny sposób niż przez mobbing), możliwe jest stosowanie wymienionych powyżej przepisów Kodeksu cywilnego, stosownie do odesłania przewidzianego w art. 300 KP⁴⁹.

Zadośćuczynienie stanowi formę jednorazowej rekompensaty pieniężnej z tytułu doznanej krzywdy, co oznacza, że nawet w przypadku utrzymywania się stanu krzywdy przez długi czas, powodujący, że nabiera ona cech trwałości, niemożliwe jest zasądzenie z tego tytułu renty⁵⁰. Zgodnie z powszechnym poglądem doktryny i orzecznictwa, zadośćuczynienie ma charakter kompensacyjny, co skłania do poglądu, że powinno mieć ekonomicznie odczuwalną wartość⁵¹. Jednak dotychczas nie wypracowano jednorodnego systemu oceny rozmiaru krzywdy i tym samym wysokości kompensującego ją zadośćuczynienia. Przyjmowane w orzecznictwie kryteria takiej oceny są zazwyczaj arbitralne i odnoszą się z natury rzeczy do konkretnego przypadku naruszenia konkretnego dobra osobistego. O wysokości decydują m.in. takie kryteria jak: kryterium stopy życiowej poszkodowanego (jako kryterium główne lub pomocnicze)⁵², kryterium odnoszące się do zobiektywizowanej oceny ca-

---

⁴⁹ Na temat zadośćuczynienia w prawie pracy zob. np. *M. Raczkowski*, Zadośćuczynienie jako sankcja w odpowiedzialności kontraktowej z perspektywy prawa pracy, PPH 2011, Nr 12, s. 52 i n., a także np. wyrok SA w Białymstoku z 21.8.2015 r., I ACa 328/15, Legalis, w którym przyjęto, że: „Następstwa wypadku na płaszczyźnie zawodowej zwiększają rozmiar krzywdy poszkodowanego. Wynikłe z uszkodzenia ciała (choćby już wyleczone) ograniczenie wydolności pracy i utrudnienia w jej wykonywaniu, niestanowiące podstawy do przyznania renty, nie mogą być pominięte przy ocenie roszczenia z tytułu zadośćuczynienia i powinny mieć wpływ na jego wysokość”.

⁵⁰ Tak. *M. Saffjan*, w: *K. Pietrzykowski* (red.), Kodeks cywilny, t. I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰, Warszawa 2015, s. 1502.

⁵¹ Por. np. wyr. SN z 8.8.2012 r., I CSK 2/12, Legalis oraz wyr. SA w Szczecinie z 25.6.2014 r., I ACa 197/14, Legalis.

⁵² Por. np. wyr. SN z 17.9.2010 r., II CSK 94/10, BSN 2010, Nr 12, s. 15 z głosem krytyczną *K. Kryli*, Glosa 2012, Nr 4.

łokształtu okoliczności, w tym rozmiaru doznanych cierpień, ich intensywności, trwałości czy nieodwracalnego charakteru w relacji do indywidualnych okoliczności danego przypadku⁵³. Wysokość zadośćuczynienia powinna być ustalana w rozsądnych granicach i dostosowana do aktualnych stosunków majątkowych w społeczeństwie⁵⁴, jednak porównanie tej wysokości do średniego wynagrodzenia może stanowić jedynie kryterium pomocnicze i nie może być stosowane mechanicznie⁵⁵.

Przyjmuje się także, iż stopień winy sprawcy naruszenia dobra osobistego, a także jego późniejsze zachowanie się wobec poszkodowanego (np. brak jakichkolwiek starań ze strony tej osoby o złagodzenie następstw szkody) może być czynnikiem wpływającym na zakres krzywdy, a tym samym wielkość kompensującego ją zadośćuczynienia⁵⁶.

II. Zdarzenie, z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy

Podobnie jak w prawie cywilnym, tak i w prawie pracy, zdarzeniem, z którym ustawa łączy obowiązek naprawienia szkody, jako przesłanką odpowiedzialności odszkodowawczej *ex contractu*, jest zachowanie się, prowadzące do niewykonania lub nienależytego wykonania wynikających ze stosunku pracy obowiązków pracodawcy lub pracownika, szczegółowo opisanych w normach prawa pracy.

Takie ujęcie omawianej przesłanki kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej nie budzi wątpliwości ani w doktrynie, ani judykaturze prawa pracy, a jej przypadki wynikają z poszczególnych przepisów, dotyczących odpowiedzialności tak pracownika (art. 61¹, art. 101¹ § 2, art. 114–126 KP), jak i pracodawcy (art. 18^{3d}, 45, 50, 55 § 1¹, art. 56, 94³ § 3 i 4, art. 99, 101² § 3, art. 237¹ § 2 KP).

Należy zresztą zwrócić uwagę, że powołane przepisy Kodeksu pracy nie wyczerpują całości problematyki odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy *ex contractu*, albowiem jak wskazuje orzecznictwo odpowiedzialność

---

⁵³ Por. np. wyr. SN: z 15.5.1997 r., II CKN 162/97, OSN 1997, Nr 12, poz. 195; wyr. SN z 10.6.1999 r., II UKN 681/98, OSN 2000, Nr 16, poz. 626.

⁵⁴ Zob. orz. SN z 24.6.1965 r., I PR 203/65, OSPiKA 1966, Nr 4, poz. 92; z 22.3.1978 r., IV CR 79/78, Legalis.

⁵⁵ Por. wyr. SA w Białymstoku z 9.4.1991 r., I ACr 53/91, OSA 1992, Nr 5, poz. 50.

⁵⁶ Por. wyr. SA w Katowicach z 16.1.2013 r., I ACa 744/12, Legalis; wyr. SA w Lublinie z 19.3.2014 r., I ACa 666/13, Legalis.

taka może wynikać z niewykonania obowiązków przypisanych pracodawcy, które przybierają postać obowiązków ogólnych wobec pracowników np. zapewnienia prawa do odpoczynku⁵⁷, jak i obowiązków szczególnych np. obowiązku udzielenia urlopu szkoleniowego aplikantowi radcowskiemu⁵⁸, albo naruszenia obowiązków dotyczących nieodpłatnego nabywania akcji⁵⁹, a także niewykonania obowiązku ponownego zatrudnienia pracownika w ramach ustawy o tzw. zwolnieniach grupowych⁶⁰, czy też za brak staranności w wykonaniu obowiązku umożliwienia prowadzenia badań naukowych, rozwijania twórczości naukowej i uzyskania stopnia lub tytułu naukowego⁶¹.

Zagadnieniem budzącym wątpliwości jest to, czy normy prawa pracy opisują zdarzenia, które można byłoby zakwalifikować jako czyny niedozwolone, a więc zdarzenia pozostające poza łączącym strony obligacyjnym stosunkiem prawa pracy. Jeżeli tak jest, to zdarzenia te muszą jednak pozostawać w związku ze świadczeniem pracy, ponieważ bez owego wyróżnika kwalifikacja taka nie miałyby sensu. W doktrynie na istnienie deliktu prawa pracy wskazywał *J. Jończyk*, przyjmując, że jest nim zdarzenie wywołujące szkodę na osobie pracownika i rodzące odpowiedzialność materialną pracodawcy⁶². Koncepcję tę podzielił *T. Zieliński*, przyjmując jednak, że stosunki zobowiązaniowe *ex delicto* mogą mieć charakter obligacyjnych stosunków prawa pracy o tyle tylko, o ile są regulowane przez normy należące do tej gałęzi prawa⁶³.

Kwestionując tak generalne ujęcie zagadnienia warto jednak zauważyć, że pewne zdarzenia towarzyszące nieodłącznie stosunkom pracy, a będące przyczynami wypadków przy pracy, nie będąc niejednokrotnie konsekwencją niewykonania przez pracodawcę obowiązków BHP, są źródłem jego odpowiedzialności, chociażby w tym sensie, że to on ponosi ciężar ubezpieczenia

---

⁵⁷ Por. uchw. SN z 13.3.2008 r., I PZP 11/07, OSNAPiUS 2008, Nr 17–18, poz. 247; wyr. SN z 11.8.2009 r., III PK 21/09, Legalis; wyr. SN z 3.9.3009 r., III PK 33/09, OSNAPiUS 2001, Nr 9–10, poz. 120 a także wyr. SN z 8.10.2009 r., II PK 110/09, MoPr 2010, Nr 6, s. 314 oraz wyr. SN z 19.1.2010 r., I PK 145/09, Legalis.

⁵⁸ Wyr. SN z 14.1.2015 r., II PK 54/14, OSNAPiUS 2016, Nr 8, poz. 104.

⁵⁹ Wyr. SN z 22.8.2003 r., I PK 272/02, OSNAPiUS 2004, Nr 17, poz. 296, a także wyr. SN 10.2.2010 r., II PK 90/09, Legalis oraz post. SN z 26.1.2012 r., I PK 101/11, Legalis.

⁶⁰ Wyr. SN z 12.7.2011 r., II PK 19/11, Legalis.

⁶¹ Wyr. SN z 4.4.2000 r., I PKN 571/99, Legalis.

⁶² Tak *J. Jończyk*, Odpowiedzialność materialna pracowników, PiP 1975, Nr 1, s. 7; *tenże*, Dobrek orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej pracowników, Studia i Materiały IPiSS 1975, Nr 11.

⁶³ *T. Zieliński*, Odpowiedzialność deliktowa pracowników według kodeksu pracy, PiP 1975, Nr 6, s. 29.

wypadkowego. Ponadto, odpowiedzialnością pracodawcy objęte są szkodzące skutki wypadku przy pracy polegające na utracie lub zniszczeniu rzeczy pracownika (art. 237¹ § 2 KP). Trudno jednak stwierdzić, aby w art. 15 KP ustawodawca uregulował generalnie obowiązek zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy w taki sposób, aby jego realizacja wyłączyła zagrożenie wypadkowe, albowiem taka regulacja byłaby po prostu niewykonalna⁶⁴. Dlatego też wskazane powyżej przypadki odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy można uznać – z podanymi powyżej zastrzeżeniami – za przypadki odpowiedzialności deliktowej.

Ze zdarzeniem, z którym łączona jest odpowiedzialność odszkodowawcza zarówno kontraktowa, jak i deliktowa, koresponduje zjawisko zasad odpowiedzialności, przez które rozumie się ogólne założenia, wyjaśniające mechanizm działania i sens społeczny przepisów nakładających na określony podmiot obowiązek naprawienia szkody⁶⁵.

W sferze regulacji Kodeksu cywilnego przyjmuje się obecnie funkcjonowanie czterech zasad odpowiedzialności deliktowej: zasady winy, bezprawności, ryzyka (w tym ryzyka absolutnego) i słuszności, przy czym podstawową zasadą odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych jest zasada winy, a odpowiedzialność ukształtowana na zasadzie bezprawności, ryzyka bądź też słuszności ma charakter uzupełniający⁶⁶. Natomiast w reżimie odpowiedzialności odszkodowawczej *ex contractu* wyróżnia się odpowiedzialność ukształtowaną na zasadzie winy i ryzyka (w tym ryzyka absolutnego). Powstaje pytanie, czy aktualna regulacja Kodeksu pracy nie daje podstaw do wyróżnienia także w obszarze odpowiedzialności odszkodowawczej *ex contractu* podstaw do twierdzenia o istnieniu przypadków odpowiedzialności pracodawcy ukształtowanej na zasadzie bezprawności (por. w tym zakresie uwagi dotyczące odpowiedzialności pracodawcy za przypadki dyskryminacji i nierównego traktowania oraz mobbingu).

Nie wdając się w spór na temat tego, czy na gruncie uregulowanej w Kodeksie cywilnym odpowiedzialności deliktowej da się wyróżnić postrzegany w obszarze odpowiedzialności kontraktowej typ odpowiedzialności absolut-

---

⁶⁴ Tak J. Broł, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wypadki przy pracy i choroby zawodowe*, Warszawa 1981, s. 29.

⁶⁵ Por. np. W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 211; W. Czachórski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, s. 525; Z. Radwański, W. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2006, s. 82.

⁶⁶ Tak np. W. Czachórski, 2009, s. 212; odmiennie Z. Radwański, W. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2006, s. 85.

nej, określane niekiedy mianem odpowiedzialności repartycyjno-gwarancyjnej⁶⁷, można wskazać, że – według niektórych przedstawicieli doktryny – wobec obecnego brzmienia stosownej regulacji kodeksowej występuje ona jako przypadek odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie pracy, w zakresie regulowanym w art. 237¹ § 2 KP⁶⁸, albowiem cechą charakteryzującą odpowiedzialność absolutną jest brak możliwości egzoneracji (uwolnienia się od odpowiedzialności)⁶⁹.

III. Związek przyczynowy

Przepisy prawa pracy nie regulują przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej jaką jest związek przyczynowy. Konieczność powiązania przyczynowo-skutkowego między pozostałymi przesłankami odpowiedzialności odszkodowawczej (tak pracownika, jak i pracodawcy) nie budzi jednak najmniejszych zastrzeżeń. Co więcej, przyjmowana jest ona jako zjawisko oczywiste, a to zapewne z uwagi na historyczny rozwój tej gałęzi prawa, która do wejścia w życie Kodeksu pracy, była traktowana przynajmniej w zakresie indywidualnego prawa pracy jako część regulacji cywilnoprawnej. Dlatego nie budziło żadnej wątpliwości, że co najmniej w zakresie podstawowym dla opisanie tej przesłanki odpowiedzialności znajduje zastosowanie art. 361 § 1 KC, stosowany w zw. z art. 300 KP. Jak podkreśla *J. Stelina*, zarówno geneza stosunku pracy (w tym umowy o pracę), jak i ich podobieństwo do instytucji prawa cywilnego pozwala na posiłkowe stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego, w przypadku braku odpowiednich regulacji w prawie pracy; stan ten powołany autor określa mianem tzw. luki technicznej⁷⁰.

Przyjmując, że: „Zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania (...)”, art. 361 § 1 KC wyraża zasadę przyczynowości, ograniczonej jednak do przypadków normalnego związku przyczynowego („normalne następstwa”). Przyjęte w prawie

---

⁶⁷ Szerzej na ten temat *M. Kaliński*, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2014, s. 126 i n.

⁶⁸ Por. np. *W. Sanetra*, w: *J. Iwulski, W. Sanetra*, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 686–687 i *J. Skoczyński*, w: *M. Gersdorf, K. Rączka, J. Skoczyński*, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 786–787; szerzej na ten temat w rozdziale IX.

⁶⁹ Por. *Z. Banaszczyk*, w: *K. Pietrzykowski* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Warszawa 2015, s. 1341.

⁷⁰ *J. Stelina*, w: *J. Stelina* (red.), *Prawo pracy*, Warszawa 2013, s. 19. Na temat luk w prawie por. *Z. Ziemiński*, *Podstawy sporów o „luki w prawie”*, PiP 1966, Nr 2.

cywilnym rozwiązaniem jest przejawem funkcjonującej w polskim ustawodawstwie z zakresu prawa prywatnego koncepcji związku łączącego szkodę i jej rozmiar ze zdarzeniem, z którym ustawa wiąże obowiązek odszkodowawczy.

Pomijając w niniejszym opracowaniu uwagi dotyczące możliwych powiązań kauzalnych między badanymi zjawiskami – i odsyłając w tym zakresie do obszernych uwag zawartych w opracowaniach zawierających w tym zakresie rozważania o charakterze teoretycznym⁷¹ – należy zwrócić uwagę na procedurę ustalania adekwatnego powiązania przyczynowego między szkodą a zdarzeniem wskazanym w dyspozycji normy prawnej i odnotować, że ma ona charakter dwuetapowy.

W pierwszej kolejności procedura ta polega na wstępnym wyselekcjonowaniu tych powiązań przyczynowych, które łączą w ujęciu ogólnym badane zjawiska (szkody oraz zdarzenia, których jest ona skutkiem). Na potrzeby wstępnego wyselekcjonowania zdarzeń istotnych dla ustalenia relacji przyczynowej przyjęto we współczesnej nauce prawa zastosowanie teorii równowartości warunków, zwanej powszechnie teorią *conditio sine qua non*. Teoria równowartości przyczyn zakłada, że przyczyną jest każde ujmowane równowartościowo zdarzenie, bez którego wystąpienia nie nastąpiłby badany skutek. Praktyczne znaczenie omawianej procedury (testu *conditio sine qua non*) wraża się w tym, że negatywny wynik zastosowania teorii równowartości warunków pozwala wprost na ustalenie braku wymaganego ustawą powiązania kauzalnego, a tym samym wyłączenie potrzeby dalszego badania wystąpienia obowiązku odszkodowawczego.

Skoro art. 361 § 1 KC przyjmuje rozwiązanie, zgodnie z którym zobowiązany ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa swego działania lub zaniechania, które odpowiada teorii adekwatnego związku przyczynowego⁷², to drugi etap ustalania prawnie doniosłego powiązania kauzalnego polega na wyselekcjonowaniu spośród wszelkich warunków nastąpienia szkody tylko tych, które zwiększają możliwość (prawdopodobieństwo) nastąpienia badanego skutku⁷³.

---

⁷¹ Por. np. A. Koch, *Związek przyczynowy, jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym*, Warszawa 1975; B. Orzechowski, *Teoretyczne aspekty adekwatnej przyczynowości*, *Studia Prawa Prywatnego* 2016, z. 3 (42)–4(43), s. 73 i n.

⁷² Por. np. A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania*, 2013, s. 61, a w orzecznictwie prawa pracy wyr. SA w Poznaniu z 19.3.2015 r., III APa 14/14, Legalis.

⁷³ Por. A. Koch, *Związek przyczynowy*; T. Dybowski, w: *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, s. 256.